

مظاهر قیام حسینی در اشعار معروف عبدالمجید

سیمین ولوی^{۱*}، مسعوده کوچکی^۲

- ۱- استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز
۲- دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

sim.valavi@iauctb.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۰۶/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۰/۲۸

چکیده:

معروف عبدالمجید نویسنده و شاعر مبارز مصری است که پیش از انقلاب اخیر مصر، مدت بیست- و هشت سال را در تبعید به‌سر برده و در این مدت، تلاش کرده است تا با قدرت ادبی خود به نقد اوضاع سیاسی و اجتماعی کشورش پردازد.

او اشعاری در مدح و رثای اهل بیت(ع)، به‌ویژه امام حسین(ع)، دارد که در ضمن آن، اوضاع سیاسی کنونی کشورهای عربی به‌ویژه مصر را با دوران قیام سیدالشهدا مقایسه می‌کند و با ترسیم‌کردن ظلم و جور حاکم، روح حماسه را در مخاطب می‌دمد.

در این مقاله، پژوهشگر می‌کوشد تا با نشان‌دادن مظاهر قیام امام حسین(ع) در اشعار عبدالمجید به تبیین شرایط سیاسی جامعه‌ی عربی، به‌ویژه مصر، پردازد و بدین وسیله، اهمیت اشعار او را در افروختن شعله‌ی جنبش بیداری اسلامی و انقلاب اخیر مصر هویدا سازد.

به همین منظور، ضمن معرفی معروف عبدالمجید و آثارش، نمونه‌هایی از اشعار وی تحلیل می‌شود. ابیاتی که در آن‌ها با نشان‌دادن جلوه‌هایی از قیام پرشور حسینی، مسلمانان را به پیروی از سرور و سالار شهیدان و مبارزه علیه ستم فرامی‌خواند.

در این پژوهش، به این مهم دست می‌یابیم که وی برای تحقق این امر در جای‌جای اشعارش ضمن تطبیق شرایط کنونی با شرایط عصر امام حسین(ع)، راه آن حضرت را راه آزادگی و پیروزی دانسته که شجاعت و شهادت را به مسلمانان می‌آموزد. او از حاکمان نالایق، شکوه کرده و به آنان هشدار می‌دهد که حکومت‌های باطلشان نابود خواهد شد.

کلیدواژه‌ها: شعر معاصر عربی، قیام حسینی، معروف عبدالمجید.

۱. مقدمه

ابعاد قیام امام حسین(ع) بسیاری از نویسندگان و شعرا را در دوره‌های گوناگون، تحت تأثیر

قرار داده است و ادیبان در طول تاریخ برای تشبیه جنایات هولناک یزیدیان عصر خویش به واقعه‌ی عاشورا تمسک جسته‌اند.

با شروع نهضت‌های آزادی‌بخش در کشورهای اسلامی، شاعران به شرح همت‌های بلند و عظمت‌های روحی حماسه‌سازان عاشورا توجه نموده و از آن برای هوشیارساختن ملت‌ها استفاده کرده‌اند.

در این میان، تجلی ادبیات عاشورایی در سرزمین‌هایی که به گونه‌ای به اهل بیت(ع) تعلق خاصی دارند، نمود و بروز بیشتری دارد؛ لذا در کشور مصر نیز به دلیل وجود زیارتگاه رأس الحسین و السیده زینب، زمینه‌ی شکوفایی این نوع شعر فراهم شده است؛ به طوری که برخی از شاعران مصری از آن به عنوان راهی برای بیان بی‌عدالتی و ظلم حاکمان و بیدارساختن جوامع عربی بهره گرفته‌اند.

استاد معروف عبدالمجید، شاعر و نویسنده‌ی مبارز مصری است که در زمان حکومت مبارک، بیست‌وهشت سال را در تبعید به سر برده و در این مدت، سعی کرده است با آثار خویش، ملت مصر را آگاه سازد. وی در ضمن رثای امام حسین(ع)، حکومت مصر و دیگر حاکمان ظالم را با یزید و یزیدیان مقایسه کرده و مردان و زنان انقلابی معاصر را یاران سیدالشهداء(ع) معرفی می‌کند تا از این طریق، مردم را به قیام علیه حکومت مبارک و استکبار فراخواند.

پیشینه‌ی این پژوهش از دو جهت قابل بررسی است: نخست پژوهش‌هایی که درباره‌ی قیام حسینی در شعر معاصر عربی انجام گرفته است؛ دوم: پژوهش‌هایی که درباره‌ی شخصیت و آثار معروف عبدالمجید نگاشته شده است.

درباره‌ی موضوع نخست، کتاب‌ها و مقالاتی نوشته شده است؛ از جمله کتاب /امام حسین (ع) در شعر معاصر عربی نوشته‌ی دکتر انسیه خزعلی که در آن نویسنده به بررسی آثار شعرای سده‌ی اخیر، اهتمام ورزیده است، مقاله‌ی قیام /امام حسین و شعر نو معاصر عربی نوشته‌ی دکتر فرامرز میرزایی که در مجله‌ی علمی - پژوهشی دانشگاه الزهراء شماره‌ی ۵۲ به چاپ رسیده است و در آن به بررسی قیام امام حسین(ع) در آثار احمد دحبور، حمید سعید، امل دنقل، قاسم حداد، مظفر نواب، عبدالرحمن شرقاوی، محمد عیفی و ادونیس پرداخته شده است و نیز مقاله‌ی سیمای امام حسین در شعر عاشورایی معاصر عربی و فارسی از دکتر آل بویه لنگرودی و دکتر نرگس انصاری که در مجله‌ی ادبیات تطبیقی دانشگاه شهید باهنر کرمان

به چاپ رسیده است و در آن اشعار برجسته‌ی برخی از شاعران عاشوراسرای صدسال اخیر در زبان فارسی و عربی بررسی شده است.

درباره‌ی موضوع دوم، یعنی شخصیت و آثار معروف عبدالمجید، نیز طبق بررسی‌های انجام شده تاکنون پژوهشی این‌گونه صورت نگرفته است و با توجه به شرایط موجود در مصر و جنبشی که شکل گرفت، نقش ادبا و نویسندگان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و معروف عبدالمجید، که شیعه و از شعرای آیینی مصر است، توانسته است با استفاده از حادثه‌ی عاشورا و قیام حسینی در اشعارش، نقش مؤثری را در بیداری ملت مصر ایفا کند.

۲. شعر حسینی در آینه‌ی تاریخ

حادثه‌ی غمبار کربلا آنچنان تأثیری در دل‌ها نهاد که اکنون بعد از گذشت قرن‌ها هنوز احساسات و عواطف انسان‌ها را به جوش می‌آورد و شور و سوز را برمی‌انگیزد. این حادثه به‌عنوان رمز و سمبلی از مبارزه و مظلومیت است که یاد آن مبارزان و حق‌طلبان را بیدار می‌کند؛ به‌گونه‌ای که از همان سال‌های اولیه‌ی پس از حادثه‌ی عاشورا، شاعران و ادبا به ذکر مصایب و فجایع آن پرداختند.

نخستین زمزمه‌های خروش در آغازین روزهای پس از حادثه شنیده شد و عملکرد امویان از سوی صحابه و تابعان، زشت، ناروا و ناپسند قلمداد شد. خطبه‌های امام سجاد(ع) و حضرت زینب کبری(س) نیز شعله‌های خشم مردم بود که در کوی و برزن و در سینه‌ی فردفرد انسان‌های دل‌سوخته زبانه می‌کشید و می‌سوزاند و اثری شگرف در جاودانگی رویداد غمبار عاشورا داشت. اشعار شعرای این دوره، که فاصله‌ی زمانی اندکی با قیام داشت، بیشتر به شکل مرثیه و رثای سیدالشهدا(ع) و یارانش بود. برخی اولین اشعار را به اهل بیت(ع) نسبت می‌دهند و از زینب کبری مرثیه‌هایی در شهادت برادر و یاران وفادار او نقل شده است؛ از آن جمله:

علی الطیف السلام و ساکنیه	وروح الله فی تلک القباب
مضاجع فتیه عبدوا فنا مویا	هجوذاً فی الغداف والروای
وصیرت القبور لهم قصور	مناخا ذات افنیة رحاب

(شبر، ۱۴۲۲ق: ج ۱/ ۲۳۶)

اما اینکه اولین شعر حسینی به‌غیر از خاندان اهل بیت(ع) متعلق به چه کسی است، مشخص نیست. خوارزمی اولین شعر را به عقبه‌بن عمرو السهمی از شاعران سده‌ی اول نسبت داده است. (خوارزمی، ۱۳۹۹ق: ج ۲/ ۱۵۲)

محسن امین نیز در جایی او را اولین شاعر حسینی دانسته است. (امین، ۱۴۱۵ق: ج ۸/ ۱۴۶ و ۱۴۷) و در جایی دیگر، سلیمان بن قتبه (۱۲۶ق) را به‌عنوان اولین شاعر حسینی ذکر کرده است. (همان، ج ۷/ ۳۰۸)

پس از مدت کوتاهی از واقعه‌ی عاشورا توابین اشعاری سرودند که ویژگی بارز آن، تحسر و ندامت است و از دیگر سو شاعرانی نیز به هجو بنی‌امیه پرداختند. در عصر عباسی نیز این امر ادامه یافت و رثاء در صدر موضوعات و فنون شعر حسینی قرار گرفت.

محمد مهدی شمس‌الدین معتقد است که در نیمه‌ی دوم حکومت عباسی، شعر حسینی از مبارزه‌طلبی و خون‌خواهی، تهی و به شعری گریان و به‌دور از مقاومت تبدیل شد. (شمس‌الدین، ۱۴۱۷ق: ۱۶۷)

برخی از شعرا نیز انتقام را به ظهور مهدی (عج) موکول می‌کردند. در دوران انحطاط، کم‌کم این اشعار روبه ضعف نهاد و هجو به طعن و نفرین و عقوبت‌خواهی اخروی برای عاملان حادثه تبدیل شد. علاوه بر آن در این دوره، علی‌رغم مرزبندی تشیع و تسنن، هم‌دردی در مصیبت امام حسین و حب اهل بیت(ع) در اشعار شعرای سنی مذهب نیز راه یافت. (نک: خزعلی، ۱۳۸۳: ۸۴) به‌عنوان مثال ابن‌الوردی شافعی چنین سروده است:

فِی سَأَلٍ عَنِ مَذْهَبِي إِنَّ مَذْهَبِي وَلَاؤُهُ بِهِ حُبُّ الصَّحَابَةِ بِمَنْجٍ
فَمَنْ رَامَ تَقْوِيَّيَ فِإِنِّي مَقْوُومٌ وَمَنْ رَامَ تَعْوِيَّيَ فِإِنِّي مُعْوَجٌ
(ابن‌الوردی، ۱۳۰۰ق: ۲۶۰)

اما با شروع دوران معاصر و شکوفایی فرهنگ و ادب، شعر حسینی نیز قوت گرفت و از اواسط قرن ۱۳ بارقه‌هایی از تجدید در سبک شعری و محتوا نمایان شد و شاعران معاصر با سبک و سیاقی نو از این قیام در اشعارشان استفاده کردند.

۳. قیام حسینی در شعر معاصر عربی

شعر حسینی یکی از عاطفی‌ترین، تأثیرگذارترین و صادقانه‌ترین اشعار در ادب عربی محسوب می‌شود.

در اکثر کشورهای عربی که جنبش بیداری اسلامی در آن‌ها دیده می‌شود، از جمله سوریه، مصر، لبنان، عراق و... شاعران به عاشورا به‌عنوان اسطوره‌ای تاریخی - مذهبی نگریسته و از آن به‌عنوان نمادی برجسته برای تأثیرگذاری در مردم بهره جسته‌اند. هرچند سخن گفتن از امام حسین (ع) با غم و اندوه همراه است؛ شاعر معاصر با هنرمندی، شعر را از رثای محض، خارج کرده و در اندوه امام حسین (ع) اقتدار و ایستادگی را ترسیم می‌کند. امام حسین (ع) گاه نماد ایثار است و گاه مظلومیت، مقاومت، شهادت، سازش‌ناپذیری و دیگرگاه، تجسم همه‌ی خوبی‌هاست. نزار قبانی، شاعر لبنانی، امام حسین (ع) را مظهر مقاومت می‌داند و اعتقاد دارد که امروزه، جبهه‌ی مقاومت، جنوب لبنان است.

سَمِّتُكَ الْجَنُوبَ

یا لایساً عباءةَ الحسینِ

و شمسی کر بلا.....

یا شجرَ الوردِ الذی یحترفُ الفداءَ

یا ثورةَ الأرضِ التی التفت بثورةِ السماء... ، (<http://nizarq.com/ar/poem>)

از نگاه شاعری فلسطینی چون «احمد دحبور» راه نجات، راه بازگشت به کر بلاست که عطش مبارز مجروح را فرومی‌نشاند.

یا کر بلا تلمسی وجهی بمائیکِ

تکشفی عطشَ القَتیلِ

ونری علی جرحِ الجبینِ امانةً تُملی خطای

وتری خطای

قیل الوصولُ إلیک معجزةً

و قیل: الأرضُ مغلقةٌ (دحبور، ۱۹۸۳: ۲۵۷)

«قاسم حداد» دیگر شاعر فلسطینی نیز در قصیده‌ی (خروج رأس الحسین من المدین الخائتة) سر مبارک امام حسین (ع) را پرچمی در برابر بی‌عدالتی و ظلم می‌داند که در هر مکانی که وارد شود، آنجا را پر از مهر و محبت می‌کند و مردم را در پرتو آن به قیام فرامی‌خواند.

صاحب الرأس

نسیز بلا حیره

كانت الحیره مثل القنادیل

فی جلدنا

نسیز علی الأرض کلّ الشوارع

أقدامنا رعد كلّ الزّوابع يتبعنا كلّ الحزن و الیاسمین

ونستصرخ الموت و الموت یصرّح فینا: تجیئون؟ (حداد، ۱۹۷۲: ۱۰)

«ادونیس» شاعر سوری، نیز کل هستی را متأثر از کربلا می‌داند.

حينما استقرت الرّماح فی جسم الحسین

و ازینت بجسد الحسین

و داست الخیول كلّ النقطة فی جسد الحسین

رأیت كلّ الحجر یخنو علی الحسین

رأیت كلّ زهرة تنام عند كتف الحسین

رأیت كلّ نهر یسیر فی جنازة الحسین (ادونیس، ۱۹۸۳م: ۸۴)

محمد ماغوط، شاعر سوری، نیز ماتم و سوگ واقعه‌ی کربلا را با تمام وجود حس کرده و بدین سبب هیچ امری را به اجبار نمی‌پذیرد.

فی عظامی عویل کربلاء

و ما من قوّة فی العالم

ترغمنی علی محبة ما لا احب

و کراهیة ما لا اکره (ماغوط، ۱۹۷۰م: ۵۵)

احمد مطر، دیگر شاعر عراقی، هم سختی‌های این راه را به جان می‌خرد و با تمام وجود می‌-

خواهد که در راه امام حسین(ع) قدم بردارد. او تن به ذلت نمی‌دهد و به مقام و نعمت‌های دنیایی در این راه، پشت می‌کند:

إِنِّي لَسْتُ لِحِزْبٍ أَوْ جَمَاعَةٍ

اینی لست لیتبار شعاراً.....

..فاذا خیرت ما بین اثنتین:

أَنَّ أُغْنِي مُتَرَفًّا عِنْدَ يَزِيدٍ

أو أُصَلِّيَ جَائِعًا خَلْفَ الْحُسَيْنِ

أُصَلِّيَ جَائِعًا خَلْفَ الْحُسَيْنِ (مطر، ۱۹۸۹: ج ۳/ ۹۹)

معروف عبدالمجید، شاعر و نویسنده‌ی مبارز مصری، نیز به‌خوبی از قیام حسینی در اشعارش بهره گرفته است تا در جهت بیداری اسلامی گام مؤثری بردارد. در زیر به تفصیل به معرفی وی و شیوه‌ی بهره‌برداری او از قیام امام حسین(ع) برای فروزان‌تر ساختن شعله‌ی جنبش بیداری اسلامی در مصر می‌پردازیم:

۴. معروف عبدالمجید

معروف عبدالمجید محمد به سال ۱۹۵۲ میلادی، در استان قلیوبیه‌ی مصر به دنیا آمد. تحصیلاتش را در دانشگاه الازهر و در رشته‌ی زبان و ادبیات سامی به پایان برد؛ سپس در دانشگاه ایتالیا در رشته‌ی کتبیبه‌های سامی فارغ‌التحصیل شد؛ پس از آن به تحصیل در رشته‌ی آثار باستانی روم و یونان باستان در دانشگاه‌های زوریخ سوئیس و گوتینگ آلمان پرداخت و از این دانشگاه‌ها فارغ‌التحصیل شد. (خزعلی، ۱۳۸۳: ۳۴۲)

معروف عبدالمجید، علاوه بر تسلط کامل بر زبان و ادبیات عرب، به چند زبان زنده‌ی دنیا آشنایی کامل دارد. وی در سال ۱۹۸۴ میلادی و پس از چند سال مطالعه و تحقیق و جست‌وجو مستبصر شده و به مذهب اهل بیت(ع) گرویده است و هم اکنون به تدریس در محیط‌های دانشگاهی و فعالیت در رسانه‌های گروهی و ازجمله، رادیو و تلویزیون برون‌مرزی ایران مشغول است. علاقه‌ی شدید وی به نویسندگی و سرودن شعر سبب شد کتاب‌های خود را با هزینه‌ی شخصی به چاپ برساند.

او از شعرای آیینی مصر است و پس از شیعه‌شدن، اشعار بسیاری در مدح اهل بیت(ع) سروده است که در پایگاه شعراء اهل البیت در قسمت الموسوعه الشعریه حسب الدول الحالیه در بخش شعرای مصر موجود است. (<http://shoaraa.com>)

او در زمان حکومت مبارک، بیست‌وهشت سال در تبعید بوده است و در این‌باره گوید: "کشور مصر سال‌ها زیر سلطه‌ی حکومت ظالم مبارک بود و ما جرأت فعالیت‌های این‌چنینی (آشکار) را نداشتیم به‌گونه‌ای که من ۲۸ سال تبعید بودم و از خارج، امور را هدایت می‌کردم." (<http://farsnews.net>) وی در انقلاب اخیر مصر، پشتیبان و مشوق انقلابیون مصر بود.

معروف عبدالمجید، انقلاب ایران را در شکل‌گیری تحولات اخیر منطقه و به‌خصوص مصر، بسیار تأثیرگذار می‌داند و در این‌باره چنین می‌گوید: "تلاش مردم مصر برای بیرون‌راندن کامل استکبار است و بدون شک، انقلاب اسلامی ایران در همه‌ی تحولات منطقه از جمله مصر، تونس، یمن و لیبی مؤثر بوده است." (همان)

۵. آثار معروف عبدالمجید

او آثار بسیاری درباره‌ی اهل بیت(ع) و حوادث منطقه از خود برجای گذاشته است. برخی از آثارش عبارت است از:

۱. کتاب (انا الحسین ابن علی) که در قالب رمان درباره‌ی حادثه‌ی کربلا نگاشته شده است. این کتاب با نام «مرگ سرخ» به فارسی ترجمه شده است.
۲. معلقه‌ی علی جدار الاهرام: مجموعه‌ی اشعار اوست که در سال ۱۴۱۸ق/ ۱۹۹۷م به چاپ رسیده است. این اثر حاوی ۱۴ قصیده است.
۳. احجار لمن تفتو لها نفسی: مجموعه اشعاری که در سال ۱۴۱۸ق/ ۱۹۹۷م انتشار یافته است و موضوع آن فلسطین، انتفاضه و قدس است.
۴. وینصبون عندها سقیفة: ۱۳ قصیده با موضوعات گوناگون است که در سال ۱۴۱۸ق/ ۱۹۹۷م چاپ شده است.
۵. أكاسیا للفراعنه: مجموعه داستان‌های کوتاه او در موضوعات گوناگون است.
۶. أمريكا في فكر الإمام الخامنئی: که ترجمه‌ی کتاب آمریکا از دیدگاه رهبری به زبان عربی است.

۷. بلون الغار بلون الغدیر: دیوان شعری است که در آن اشعاری در مدح پیامبر و امام علی(ع) و حضرت زهرا(س) و امام حسین(ع) آمده است. برخی از اشعار آن در قالب کلاسیک و برخی شعر نو است.

۸. حدیث الولاية: ترجمه به عربی.

۹. الخوزة من منظار الإمام الخامنئي: ترجمه به عربی.

۱۰. یکاد زیتها یضیء: جدیدترین دیوان شعری اوست که در آن به مدح و رثای اهل بیت(ع) پرداخته است و برخی از اشعار آن در قالب کلاسیک و برخی دیگر شعر نو است.

(<http://www.mezan.net/mostabsirin/ma3rouf.html> www.agmaed.com)

۶. مظاهر قیام حسینی در اشعار معروف عبدالمجید

عبدالمجید در دیوان "بلون الغار بلون الغدیر" که سه شعر آن به امام حسین(ع) و کربلا اختصاص دارد و نیز در جدیدترین دیوانش به نام "یکاد زیتها یضیء" که پنج شعر در مدح و رثای سرور و سالار شهیدان سروده، توانسته است با نشان دادن جلوه‌هایی از قیام پرشور حسینی، مسلمانان را به پیروی از ایشان و مبارزه فراخواند.

در این اشعار، اشارات و تلویحاتی هست که به کمک آن، دوره‌ی کنونی مصر را با دوران ستم یزید مقایسه کرده است و ضمن شکایت از سکوت مردم در برابر ظلم و ستم، آنان را به پیروی از سرور و سالار شهیدان و مبارزه دعوت نموده است. این مضامین و اشارات در اشعار او به صورت‌های زیر نمود دارد:

۶-۱. تطبیق شرایط کنونی با دوران امام حسین(ع)

عبدالمجید در قصیده‌ی فاجعة عاشوراء، ضمن رثای سیدالشهداء(ع) عصر خود را با دوران امام حسین(ع) مقایسه کرده و این دوران را سخت‌تر و دردناک‌تر از عاشورای سال ۶۱ هجری می‌داند. او حاکمان زمانه را یزید می‌خواند و اطرافیان‌شان را افراد پستی معرفی می‌کند که لیاقت حکومت بر مردم را ندارند، لذا آن‌ها را شمر می‌نامد که حتی به محارم و نوامیس مردم، بی‌احترامی و تجاوز می‌کنند و به مردم اجازه‌ی انجام واجبات نمی‌دهند و در کعبه و قدس، که

حریم امن الهی است، مردم را به قتل می‌رسانند:

ووازنثُ عصري، فألفيْته
لئيماً كعصرك، بل ألاما! ...
فهذا «يزيد»، وحزب الرعاع
أقروه مولى لهم حاكما
و«شمز» يناوشنا بالسهم
ويسبي الخليلة والمحرما
ويعنينا عن أداء الصلاة
ويقتل في الكعبة الموحرا
(عبدالمجيد، ۱۴۱۹ق: ۳۶)

مفاهیم فوق با زبانی ساده ولی دور از ابتدال، بیان شده است و تعقیدات لفظی و معنوی در آن به چشم نمی‌خورد. بحر حماسی متقارب و کاربرد جناس در واژه‌های مَحْرَم و مُحْرِم، موسیقی زیبایی را پدید آورده که مخاطب را برمی‌انگیزد. شاعر با استفاده از قوی‌ترین مراتب تشبیه، یعنی تشبیه بلیغ و ادعای اتحاد مشبه و مشبه‌به، یزید زمانه را به‌خوبی معرفی کرده است.

وی در ادامه از طریق ارتباط بینامتنی به متن غایب (کل یوم عاشوراء و کل أرض کربلا) اشاره می‌کند و اعتقاد دارد که شرایط در عصر حاضر به اندازه‌ای فجیع و دردناک است که هر روز، امام حسین(ع) به شهادت می‌رسد. ظلم، جهان را می‌لرزاند؛ اما سیاست، جنایات جنایتکاران را مخفی و توجیه می‌کند. وی با کاربرد جناس اشتقاق بین واژه‌های جریمه و مجرم، موسیقی شعر را در خدمت افکار و عواطف، قرار داده و روح حماسه را به مخاطب می‌دمد:

وفي كل يوم حسين شهيد
تھمز ظليمتُھ العالمُ
فتأني السياسة في زيفها
وُخفي الجريمة والمُحرما
هو المُلْكُ مُلكِ عضوض عقيم
فما أعضضَ المُلْكُ، ما أعمما
(همان، ۳۷)

آری! تقابل حق و باطل، همچنان هست و تا زمانی که ملت‌ها از خواب غفلت بیدار نشوند و هویت و استقلال خود را بازنشاسند، اوضاع و شرایط، تغییر نخواهد کرد. هر روز و هر زمان حسین‌های بسیاری ناجوانمردانه و ظالمانه به شهادت می‌رسند و حقوق ملت‌ها پایمال می‌شود.

فحسین ما زال حسیناً
والقتلة ما زالوا القتلة!..
وأباطيل بني العباس تفتتت
حتى إن الواحد منهم
يتوشح بالأسود
و يوم الجمعة..
ويبحث على الزهد..
وتحت عباءته..
بيئ المال..
وَفَدَاكَ الشعب..
وعرش الدولة!... (عبدالمجید، ۱۴۳۱ق: ۶۸ و ۶۹)

شاعر، قالب شعر نو را برای مضامین فوق برگزیده است تا قافیه با عواطف شاعر، هماهنگی داشته باشد و با تغییر عاطفه، تغییر یابد و مخاطب را بیش از پیش به تأمل وادارد.

۶-۲. راه امام حسین (ع) راه آزادگی و پیروزی

مقابله‌ی امام حسین (ع) با یزید، نمادی برای رویارویی حق و باطل در طول تاریخ بوده است که حق‌جویان در اثبات حقانیت خویش به آن تمسک جسته‌اند و حق‌طلبی را در اشعار خود ترسیم کرده‌اند.

عبدالمجید نیز امام حسین (ع) را معجزه‌ای می‌داند که می‌تواند به همه‌ی این سیاهی‌ها و ظلم و جورها پایان دهد و راه امام را راهی روشن می‌داند که با پیروی از آن، همه‌ی غل و زنجیرها و استبدادها پایان می‌یابد و عزت و شرافت به مسلمانان بازمی‌گردد.

او امام حسین را از بین برنده‌ی حاکمان رذل و پست می‌داند که آن‌ها را از تخت سلطنت به زیر می‌آورد و حکومت باطل آنان را ویران می‌کند و پرچم عدالت و حق‌طلبی را بر کل هستی می‌گستراند. بنابراین راه امام حسین، باعث نجات بشریت از یوغ استعمار و استبداد زمانه است:

مللنا السجون وشدَّ الوثاقِ وضربَ الرقابِ وسفكَ الدما

وَتُقْنَا لِبَارِقَةٍ مِنْ ضِيَاءٍ تَنْبِيرٍ لَنَا لَيْلِنَا الْمُظْلَمَا
وَمِعْجَزَةٍ مِنْ يَدٍ لَا تَكْلَلُ تَفْكَ السَّلَاسِلَ وَالْإِدْهَمَا
وَتُسْقَطُ شَيْئِي عَرُوشِ الطُّغَاةِ وَهَمَّا عَلَيَّ صَادِرْنَا جَانِمَا
تَسْرُّ الْأَعْرَى، وَتُشْقِي الْأَذْلَ وَتَتْرِكُ فِي خَطْمِهِ مَيْسَمَا
تَلْفَتْ حَوْلِي فَلَمْ أَلْقَ إِلَّا حَسِينًا وَ مِنْهَجَهُ الْأَقْوَمَا
لِيَهْدِمَ لَذَاتِ أَهْلِ الْقُصُورِ وَيَبْنِي مِنَ الْبَدِينِ مَا هَدَمَا
(عبدالمجید، ۱۴۱۹: ۳۷)

شاعر برای اینکه مخاطب را بهتر برانگیزد، از وزن حماسی بحر متقارب استفاده کرده و هماهنگی الفاظ و مضامین، او را در انتقال روح حماسه یاری داده است.

۶-۳. شکوه از حاکمان نالایق

صفات شخصی یزید و رذایل نفسانی او نیز یکی دیگر از موضوعات شعر حسینی است که در آن شاعران، فسق و فجور، شراب‌خواری، میمون‌بازی، نسب یزید، رفتار ناشایست او با اهل بیت (ع) و با سر مطهر امام حسین (ع) را مورد شماتت و طعن قرار داده‌اند. عبدالمجید نیز از این دسته شاعران است. وی در یکی از اشعارش، که در قالب شعر نو سروده است، با زبانی ساده به نفاق یزید دوران خویش اشاره می‌کند و با رمز و کنایه، اعمال ناپسند و تظاهر به دینداری او را بیان می‌دارد:

یا سیدتی یا زینب

فی قاهرته

تجدین یزیداً یتحصن بالقلعة

یسکر فیها ..

یتبول فیها ..

... و یصلي فیها الجمعة ! ... (همان، ۴۸)

شاعر، سرنوشت دیگر مسلمانان مظلوم را به مخاطب یادآوری می‌کند و تلاش استعمارگران را

برای تسلط بر منابع مادی و معنوی سرزمین‌های اسلامی، مورد توجه قرار می‌دهد، لذا به جنایات صرب‌ها نیز می‌پردازد و به کمک تشبیه معکوس، جنایتگران صربی را بدتر از یزید معرفی می‌نماید و یزید را به آنان تشبیه می‌کند تا با قراردادن صربی‌ها به‌عنوان مشبه‌به، اقوی و اکمل بودن آنان را در وجه شبه به مخاطب القا کند.

او یزید را مخاطب قرار می‌دهد و می‌گوید به خاطر رسیدن به تاج و تخت، حسین(ع) فرزند پیامبر(ص) را کشتی و همه چیزش را غنیمت بردی و پس از ذبح امام حتی انگشت او را برای غارت انگشترش بریدی؛ مانند دزدان صرب!

شاعر برای اینکه نشان دهد این حوادث، هنوز هم در برخی از جوامع اتفاق می‌افتد و ستمگران، امروزه نیز از کشتار بی‌رحمانه و غارت و چپاول کوچک‌ترین اشیا دریغ نمی‌کنند، از سلیم کلبی به‌عنوان رمز و نماد پستی و غارتگری استفاده می‌کند؛ زیرا سلیم کلبی یهودی پس از شهادت سیدالشهداء(ع) از انگشتر آن حضرت هم نگذشت و انگشت مبارک آن حضرت را برای چپاول انگشترش قطع کرد. (تک: سیدبن طاووس، ۱۳۸۸: ۱۱۵)

فَلتُكَنَّبُ بطلا یا ابنَ الطلقاءِ

لثُصْبِخِ ملكاً

فلقد تُوجتْ أخيراً

وقتلت حسیناً

وغنمت البرنس

والدرع البتراء

ونعلاً! ..

وسلبت رقیة قرطاً ذهبياً

وذحمت حسیناً

وقطعت الإصبع من أجل الخاتم

وكانك لص صری! ..

ونزعت الأثواب عن النسوة

وكسوت قبائلنا شرفاً عربياً! ..

فلتلبس هنّ في حفرتها

حلل الأیتام الأسی

ولتجملَّ یا ابنَ سلیمِ الکلّیّ... (عبدالمجید، ۱۴۱۹ق: ۴۲)

۶-۴. تهدید حاکمان به نابودی حکومت‌های باطل‌شان

شاعر در جای‌جای هم‌همی اشعاری که در رثای سیدالشهدا دارد، حکام ظالم فعلی را به یزید و یزیدیان تشبیه می‌کند؛ اما معتقد است خلافتی که در ظاهر به آن رسیده‌اند، باطل است و دوام و ثباتی نخواهد داشت و حکومت به کسانی خواهد رسید که لیاقتش را دارند:

ومن؟! إکثافة قد بغت	تضم المنافق والأثما
وتحوي الطليق سليل الطليق	ريب الثعابين، والأرقما
وتطوي الجناح على حاقد	وطالب ثأر أتى ناقما
يروم الأريكة والصوبجان	ويغني الخلافة، لکنما! ..
إذا نالها فاسق حقبه	فلن تستقيم له دائما
تؤول الأمور لأصحابها	ويسقط غاصبها نادما

(همان، ۳۴)

شاعر به قصد تحقیر از ادات استفهام استفاده کرده است تا خواری و ذلت حاکمان جور را به تصویر بکشد. وی با استفاده از صنعت استعاره، آن‌ها را مار و افعی می‌داند که با زیرکی و خباثت خود به ملت‌ها آسیب می‌رسانند. و با کمک بحر متقارب و وزن حماسی آن، فرجام تلخ ظالمان را به آنان یادآور می‌شود. روابط بینامتنی مضمون آن با آیه‌ی "ان الارض یرثها عبادی الصالحون" در کنار طنین حماسی شعر، مبارزان را بشارت می‌دهد که در آینده‌ای نه‌چندان دور، حکومت به صاحبان اصلی و حقیقی‌اش بازمی‌گردد و از این طریق، آنان را بیش از پیش به مقاومت و استمرار مبارزه، تحریک می‌کند.

۶-۵. شکوه از سکوت ملت‌ها و دعوت به قیام

شاعر در قصیده‌ی «مرافئ الدماء» از اینکه مردم در دوره‌ی حاضر در برابر ستم سکوت می‌کنند

و زیر بار ظلم، تن به بندگی می دهند، شکوه می کند:

شاهد أنت یا شهید سیوف
أطفأوا وهجها فباتت عَصِيًّا
شامخ أنت والسيوف تهاوت.....
مَرَقْتَنَا النُّصُولَ إِرْبَاءً فِإِرْبَاءً
وارتوت من نرف الجراحات رِنًا
فاستطبنا السكوت حتى عبدنا
طوطم الصمت بُكْرَةً وَعَشِيًّا
یا حسین الإباء، هل من إِبَاءٍ
یتأبئ حتى یكون أبیًّا؟! (عبدالمجید، ۱۴۳۱ق: ۵۵)

شاعر با کاربرد جناس اشتقاق در کلمات شاهد و شهید، سعی کرده بر موسیقی شعر خود بیفزاید تا تأثیرگذاری آن را دوچندان کند و با هماهنگی اوزان دو مصرع "مَرَقْتَنَا النُّصُولَ إِرْبَاءً فِإِرْبَاءً" و "فاستطبنا السكوت حتى عبدنا" خواننده را به تأمل وامی دارد تا از سکوت در برابر ظلم، سر باززند و روح مبارزه را در او تقویت کند. او از عقب ماندگی و کج اندیشی ملت‌ها در نادیده گرفتن ستم ستمکاران، شکوه دارد و می گوید:

فلماذا ارتجت الأمم...؟
وتفكر الشعوب في الباطل
وكثر الفروج على السروج...؟! (عبدالمجید، ۱۴۱۹: ۴۶)

وی با اقتباس از حدیث پیامبر (ص) اسلام درباره‌ی رواج باطل در بین امت مسلمان و بی-بندوباری برخی از زنان در آخرالزمان (یأتی علی الناس زمان...علت الفروج علی السروج...) (نک: مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۶/۲۹۶) می‌خواهد خواننده‌ی مسلمان به انواع کج‌روی‌های زمانه از جمله بی‌بندوباری زنان و نقش حکام ستمگر در ترویج آن بیندیشد و بر قیام علیه باطل، مصمم‌تر شود.

۶-۶. درخواست ظهور منجی

امروزه نیز بسیاری از مسلمانان از مسیر اصلی و درست، منحرف شده‌اند و حقیقت اسلام را نمی‌شناسند و شرایط امروزه نیز همان شرایط دوران قیام سیدالشهداست؛ لذا شاعر، خواستار ظهور منتقم است:

حيث نصلي الآن إلى

غير القبلة

حين اقتلعت مكة من مكة

كي تُعرس في وادٍ

لا يعترف بأن لنسك الناس مواقيت

وللحج أهلة!..

فلتظهر يا طالب ثأر المقتول الليلة!! (عبدالمجيد، ۱۴۳۱ق: ۶۸ و ۶۹)

۶-۷. آموزش شجاعت و شهادت به مسلمانان

ستتی که امام حسین(ع) بنا نهاد، مدرسه‌ی مجدد و بزرگواری است که در آن صلابت و عزم راسخ، آموزش داده می‌شود. هرکس از بیعت یزیدیان زمانه، سر باز زند، یار سیدالشهداست که فرمود (مثلی لا یبایع مثله) لذا شاعر با زبانی ساده و به دور از تعقید لفظی و معنوی و با تشبیه بلیغ بیان می‌کند که مردان مبارز، مسلم‌ابن عقیل و زنان هوشیار و انقلابی معاصر، طوعه‌ی امروزند که به یاری انقلابیون می‌شتابند؛ زیرا مکتب امام حسین(ع) درس ایستادگی و مقاومت در برابر ظلم و جور را به مردان و زنان مسلمان می‌آموزد:

ليست في عنقي ليزيد بيعة..

كل رجال مدينتنا " ابن عقيل "

وجميع نساء مدينتنا " طوعة " (عبدالمجيد، ۱۴۱۹ق: ۴۸)

نتیجه

نام امام حسین(ع) همواره به‌عنوان رمز مبارزه و الگوی سازش‌ناپذیری در ادبیات، جلوه‌گر است. معروف عبدالمجید نویسنده و شاعر مبارز مصری است که در زمان حکومت مبارک،

مدت بیست و هشت سال را در تبعید به سر برده و در این مدت، سعی کرده با آثار خویش، ملت مصر را آگاه سازد. او که شیعه و از شعرای آیینی مصر است، توانسته در ضمن اشعاری که در مدح و رثای امام حسین(ع) سروده است، اوضاع سیاسی کنونی کشورهای عربی، به ویژه مصر، را با دوران قیام سیدالشهدا مقایسه کند و با ترسیم کردن ظلم و جور حاکم، روح حماسه را در مخاطب بدمد و بدین وسیله، نقش مؤثری را در بیداری ملت مصر ایفا کند.

در این اشعار، اشارات و تلویحات رمزگونه‌ای هست که به کمک آن، شرایط کنونی مصر با دوران ستم یزید مقایسه شده است و ضمن شکایت از سکوت مردم در برابر ظلم و ستم، آنان را به پیروی از سرور و سالار شهیدان و مبارزه فراخوانده است. این مضامین و اشارات در اشعار او به صورت‌های زیر جلوه‌گر است:

۱. تطبیق شرایط کنونی عصر حاضر با دوران امام حسین(ع)؛

۲. راه امام حسین(ع) راه آزادگی و پیروزی؛

۳. شکوه از حاکمان نالایق؛

۴. تهدید حاکمان به نابودی حکومت‌های باطل‌شان؛

۵. شکوه از سکوت ملت‌ها و دعوت به قیام؛

۶. درخواست ظهور منجی؛

۷. آموزش شجاعت و شهادت به مسلمانان.

وی با انتخاب حوادث عاشورا و یادآوری اسباب و علل آن و تطبیقش با حوادث جهان امروز عرب، توانسته است شور انقلابی و حماسی را در خواننده بیافریند و از این طریق، سهم خویش را به‌عنوان یک شاعر انقلابی در جنبش بیداری اسلامی ایفا کند.

منابع

الف) منابع عربی

۱. ابن‌الوردی، عمر بن‌المظفر، (۱۳۰۰ق)، **الدیوان**، الطبعة الاولى، قسطنطنیه، مطبعة الجوائب.
۲. حداد، قاسم، (۱۹۷۳)، **دیوان**، چاپ ۱، بیروت، دارالعودة.
۳. خوارزمی، الموفق بن‌احمد، (۱۳۶۷ق/ ۱۹۴۸م) **قتل‌الحسین**، تعلیق محمدالسماعی، مطبعة الزهراء فی النجف.

۴. دحبور، احمد، (۱۹۸۳) دیوان، چاپ ۱، بیروت، دارالعودة.
۵. سیدین طاووس، (۱۳۸۸)، لهوف، چاپ ۸، انتشارات هنارس.
۶. شبر، جواد، (۱۴۲۲ق) أدب الطف او شعراء الحسين عليه السلام، بیروت: موسسه التاريخ.
۷. شمس الدین، محمد مهدی، (۱۷ق/۱۹۹۶م)، انصارالحسین، الطبعة الثالثة، بیروت، المؤسسة الدولية.
۸. عبدالمجید، معروف، (۱۴۱۹ق) بلون الغار..... بلون الغدير، مركز البحوث العقائدية.
۹. عبدالمجید، معروف، (۱۴۳۱ق) یکاد زيتها يضيء، مركز البحوث العقائدية.
۱۰. ماغوط، محمد، (۱۹۷۰) دیوان الفرح ليس مهنتي، منشورات اتحاد الكتاب العرب- دمشق.
۱۱. مطر، احمد، (۱۹۸۹م) لافئات ۳، الطبعة الاولى، لندن.

ب) منابع فارسی

۱۲. امین، محسن، (۱۴۱۵)، اعیان الشیعه، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۱۳. خزعلی، انسیه، (۱۳۸۳)، امام حسین در شعر معاصر عربی، تهران، انتشارات امیرکبیر.

ج) منابع اینترنتی

۱۴. معروف، عبدالمجید، بازیابی ۹۲/۴/۱۵، «المستبصرون»، <http://www.aqaed.com>
۱۵. <http://farsnews.net>
۱۶. قبانی، نزار، بازیابی ۹۲/۴/۱۵، «سمیتک الجنوب»، <http://nizarq.com/ar/poem>
۱۷. معروف، عبدالمجید، بازیابی ۹۲/۴/۱۵، «شعراء اهل البيت»، <http://www.shoaraa>
۱۸. معروف، عبدالمجید، بازیابی ۹۲/۴/۱۵، «مستبصرون»، المیزان، <http://www.mezan.net/mostabsirin/ma3rouf.html>

الثورة الحسينية في أشعار معروف عبدالمجيد

سيمين ولوي^١ ، مسعوده كوچكي^٢

١- أستاذة مساعدة في قسم اللغة العربية و آدابها بجامعة آزاد الإسلامية فرع طهران مركز

٢- طالبة الماجستير في اللغة العربية و آدابها بجامعة آزاد الإسلامية فرع طهران مركز

sim.valavi@iauctb.ac.ir

ملخص

معروف عبدالمجيد كاتب و شاعر ثوري مصري قضى ٢٨ سنة من عمره قبل الثورة الأخيرة في المنفى. وقد حاول في تلك الآونة أن ينتقد ظروف بلاده الاجتماعية والسياسية بما يمتلك من استعداد ادبي.

له أشعار كثيرة في مدح أهل البيت و رثائهم و خاصة في الإمام الحسين(ع) و يقوم في أشعاره بمقارنة الوضع السياسي الراهن في البلدان العربية عامة وفي مصر خاصة بفترة ثار فيها الإمام الحسين(ع) و يحاول تحريض المخاطب عبر تجسيم الظلم الحاكم بين الناس.

في هذا المقال تحاول الباحثتان إلقاء الضوء على ثورة الإمام الحسين في أشعار عبدالمجيد من أجل شرح الوضع السياسي في المجتمع العربي و خاصة في مصر وبالتالي أهمية قصائده في إشعال الصحوّة الإسلامية والثورة الأخيرة في مصر. تحقيقاً لهذه الغاية، تقوم الباحثتان بدراسة حياة الشاعر وآثاره وذكر نماذج من أشعاره التي تتعلق بالثورة الحسينية وضرورة محاكاة المسلمين للإمام الحسين(ع) في حياتهم الشخصية و الاجتماعية.

وقد توصلت هذه الدراسة إلى نتيجة هامة وهي أن الشاعر قام لتحقيق أهدافه بمقارنة أوضاع الفترة الراهنة بأوضاع العصر الحسيني واستنتج بأن نهج الإمام الحسين هو نهج النخوة والنصر، نهج يعلم الشجاعة والشهادة للمسلمين. والشاعر يهدد السلاطين الظلمة بتدمير حكوماتهم الباطلة.

الكلمات الرئيسية: الشعر العربي المعاصر، الثورة الحسينية، معروف عبد المجيد.

Dimensions of Imam Hossein's Movement in Ma'rouf Abdel Majid's Poems

S. Valavi^{1*}, M. Kouchaki²

1- Assist. Prof., Arabic Language & Literature Dept., Islamic Azad Uni., Central Tehran Branch, Iran
2- M.A. Student, Arabic Language & Literature Dept., Islamic Azad Uni., Central Tehran Branch, Iran

sim.valavi@iauctb.ac.ir

Abstract:

Marouf Abdel Majid is an Egyptian poet, and warrior who before the recent Egypt revolution has been abandoned for 20 years. During this period, he tried to review the political and social situation of his country with his literary talent. He composed some poems, especially for Imam Hossein (pbuh) and compared Imam Hossein's era with the tyrannic condition of his country. In this article, dimensions of Imam Hossein's movement are shown in Marouf Abdel Majid's poems to review the political condition of Arabian societies, so that make the importance of his poems in recent revolution obvious. So, while introducing him & his works, some of his poems about Imam Hossein's movement for Muslims are reviewed. This article indicates that situation of Imam Hossein's era matches with the present situation in Egypt and invites Muslims to combat with tyranny and struggle against tyrannic governments.

Keywords: Contemporary Arabic Poem, Imam Hossein's Revolution, Marouf Abdel Majid.